

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Δρ Δομίνικος Αρβανίτης
Εντεταλμένος Διδάσκων

27/10/2025

► ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Στην κατηγορία του «δυτικού κόσμου» εντάσσουμε κατά κανόνα την Ευρώπη, τη Βόρεια/Νότια Αμερική (πλην Κούβας), την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, τη Νότια Αφρική και το Ισραήλ. Κοινό χαρακτηριστικό είναι η κοινή αντίληψη για την κοινωνική τάξη, η οποία προκρίνει:

- τον ατομοκεντρισμό, επομένως το άτομο είναι στο επίκεντρο της κοινωνικής οργάνωσης και είναι υποκείμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων
- Τον (κοινωνικό) φιλελευθερισμό, δηλαδή τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας χάριν μιας σφαίρας αυτοπροσδιορισμού του ατόμου και ελευθερίας από την κρατική εξουσία (= ό,τι δεν απαγορεύεται από τον νόμο, επιτρέπεται [in dubio pro libertate])
- το (θετό) δίκαιο, που παίζει πρωταρχικό ρόλο στη οργάνωση της κοινωνίας, έναντι των κοινωνικών ηθών, και επιτρέπει τη μετατροπή της κοινωνίας
- τη δέσμευση του κράτους από το δίκαιο: Κράτος και δίκαιο είναι στην υπηρεσία του ατόμου (= κράτος δικαίου, αρχή της νομιμότητας, κυρίαρχη θέση του νόμου, γραπτό ή άγραφο Σύνταγμα).
- τη διάκριση των εξουσιών, έτσι ώστε κάθε εξουσία να περιορίζεται και να ελέγχεται από τις άλλες. Ουσιαστική σημασία έχει εδώ η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας, που πρέπει να είναι ανεξάρτητη και από την Κυβέρνηση και από την Εκκλησία και από πάντα θεσμικό/εξωθεσμικό τρίτο.

ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΔΥΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ:

➤ Ρωμανική ή ρωμαιογερμανική ή ρωμανογερμανική οικογένεια: ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ:

- Ηπειρωτική Ευρώπη + λόγω της αποικιοκρατίας Λατινική Αμερική, Βόρεια Αφρική, Ιαπωνία, Ινδονησία

Βαθιά επιρροή του ρωμαϊκού δικαίου, το οποίο διδασκόταν τον Μεσαίωνα (5^ο-15^ο αιώνα) στα Πανεπιστήμια (Bologna κλπ.). Έχουν πάντως εμποτιστεί και από τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, αφού στον Μεσαίωνα διδασκόταν στα πανεπιστήμια και η αρχαία ελληνική γραμματεία. Από την επιρροή του ρωμαϊκού δικαίου, τα συστήματα αυτά υιοθετούν τα εξής χαρακτηριστικά:

- προκρίνεται το γραπτό και θετικό δίκαιο: πρωταρχικός είναι ο ρόλος του νόμου, και μετά έρχεται το έθιμο και η νομολογία. Προκρίνεται το γραπτό Σύνταγμα.
- το δίκαιο διατυπώνεται με γενικούς και αφηρημένους κανόνες συμπεριφοράς, σύστημα ιεραρχικά δομημένων πηγών
- αναπτύσσεται θεωρία για την επεξεργασία των εννοιών (μετά τον 11^ο-12^ο αιώνα στα σχολεία και κυρίως στα πανεπιστήμια)
- υιοθετείται η διάκριση ουσιαστικών και διαδικαστικών κανόνων (:δικονομίας)
- σημαντικός στη διαμόρφωση των άλλων κλάδων του δικαίου υπήρξε ο ρόλος του αστικού δικαίου: γι' αυτό και οι Άγγλοι ονομάζουν τα συστήματα αυτά «δίκαια του civil law».

-
- Προστίθεται και ο ρόλος του Κανονικού Δικαίου, δηλαδή του Δικαίου της Εκκλησίας, στο οποίο οφείλεται η διαμόρφωση των κανόνων άρσης των συγκρούσεων και ερμηνείας του δικαίου.
 - Επειδή κατά τον Μεσαίωνα, η κοινωνία διέπεται από ένα πλέγμα ρωμαϊκού δικαίου, εθίμων και κανονικού δικαίου, τα συστήματα αυτά έχουν γνωρίσει στην ιστορία τους τον νομικό πλουραλισμό, δηλαδή την ταυτόχρονη ύπαρξη διαφορετικών δικαίων στην ίδια επικράτεια: το στοιχείο αυτό θα παίξει ξανά έναν ρόλο με την ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπου συνυπάρχουν τα εθνικά δίκαια των κρατών μελών και το ενωσιακό δίκαιο.
 - Μέχρι την Αναγέννηση, τα συστήματα αυτά στηρίζονται σε ένα θεοκρατικό υπόβαθρο: το Δίκαιο και η εξουσία έχουν θεολογική νομιμοποίηση. Όπως πρέσβευε ο Άγιος Αυγουστίνος, το δίκαιο των ανθρώπων εμπνέεται από το θείο νόμο και τον εκφράζει.

-
- Με την έξοδο από τον Μεσαίωνα, πρώτα με την αρχή της εδαφικότητας των νόμων, και στη συνέχεια με τη συγκέντρωση της κρατικής εξουσίας και με τη γένεση του Διεθνούς Δικαίου υπό την επιρροή της Σχολής του Δικαίου της φύσης και των εθνών (Hugo Grotius, Francisco Suarez, Samuel Pufendorf), τα δίκαια ενοποιούνται. Η δημιουργία του εθνικού κράτους συνυφαίνεται με την ενοποίηση του δικαίου.
 - Παράλληλα, το δίκαιο και η εξουσία αποσπώνται από το θεολογικό τους υπόβαθρο: Θεμελιώδες χαρακτηριστικό αυτών των συστημάτων είναι η εκκοσμίκευση του δικαίου και της εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό:
 - αναγνωρίζονται τα φυσικά (;) δικαιώματα του ανθρώπου
 - το δίκαιο θεμελιώνεται στον ορθό λόγο
 - το δίκαιο έχει λογική- απαγωγική δομή στη βάση αξιωμάτων-αρχών
 - Το δίκαιο χαρακτηρίζεται από έντονο θεωρητικισμό (κυρίως το γερμανικό δίκαιο), μια τεχνική αφηρημένη γλώσσα, με υποδειγματική ακρίβεια στην επιλογή των όρων και των εκφράσεων, και από την τάση του νομοθέτη να ρυθμίζει όλες τις δυνατές περιπτώσεις.

Φυσικό δίκαιο: Σύνολο αιώνιων και αμετάβλητων αρχών, που βασίζονται στην ανθρώπινη λογική και φύση, και θεωρείται κοινό δίκαιο για όλη την ανθρωπότητα. Για κάποιες φιλοσοφικές θεωρίες έχει θεϊκή προέλευση.

Στον αντίποδα: Το θετικό δίκαιο, το οποίο δημιουργείται από ανθρώπινους νόμους, και θεωρείται θεμελιώδες για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας.

Σταδιακά (από τον 14^ο αιώνα) αναπτύσσεται η βουλησιαρχική σχολή στον αντίποδα της φυσικοδικαιικής αντίληψης:

- το θεμέλιο του δικαίου μετατίθεται από μια αφηρημένη φυσική τάξη στη θετική βούληση των ανθρώπων
- συνδέεται το δίκαιο με το κράτος που ανάγεται σε μοναδική πηγή του δικαίου: δίκαιο είναι το θετικό δίκαιο
- το κράτος αποσπάται από κάθε θεολογικό υπόβαθρο και εμφανίζεται ως προϊόν της ανθρώπινης βούλησης για την εξυπηρέτηση των ανθρώπων. Από την αντίληψη αυτή πηγάζει αργότερα και η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου.
- Η αντίληψη αυτή αναγνωρίζει ως δίκαιο μόνο το θετικό δίκαιο. Το δίκαιο που θεσπίζεται ή αναγνωρίζεται από το κράτος (σύστημα τυπικών πηγών) και επιβάλλεται με κρατικές κυρώσεις (κρατικός καταναγκασμός) καλείται θετικισμός.

Διακρίνει κανείς δύο τάσεις στον θετικισμό, που αντιστοιχούν στην ιστορική εξέλιξη:

- Ο νομικός ή κρατικός θετικισμός: Εδώ ανήκουν οι θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, ο *Hegel* (με τη διάκριση κράτους και κοινωνίας, όπου το κράτος αποτελεί αυτοτελή οντότητα), ο *Kelsen* (με την «καθαρή θεωρία» του δικαίου). Για την αντίληψη αυτή το δίκαιο είναι έννομη τάξη, δηλαδή σύστημα με απόλυτη συνοχή και πληρότητα, αναγνωρίζονται ως πηγές του δικαίου μόνο οι τυπικές πηγές (που κατά τον *Kelsen* ανάγονται στην *Grundnorm*) και διασφαλίζεται η τυπική ισότητα και η ασφάλεια δικαίου (;).
- Ο επιστημονικός (*Marx, Engels*) ή κοινωνικός θετικισμός (*A. Comte, E. Durkheim*): Η αντίληψη αυτή επανασυνδέει το δίκαιο και το κράτος με την κοινωνία και την πολιτική στοχεύοντας στην προσαρμογή του δικαίου στις κοινωνικές εξελίξεις. Το δίκαιο δεν νοείται ως ένα σύστημα αυτόνομο και διακεκριμένο από την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, αλλά ως ένα σύστημα ανοικτό σε αυτήν και καθοριζόμενο από αυτήν. Το δίκαιο δεν πηγάζει από μόνη την κρατική βούληση αλλά επηρεάζεται από την ιστορική πολιτική και οικονομική πραγματικότητα.

Τον 19^ο αιώνα, όταν παγιώνεται η δημιουργία των εθνικών κρατών, γίνονται οι μεγάλες κωδικοποιήσεις (=;).

ΕΛΛΑΔΑ: Το δίκαιό της ανήκει στην οικογένεια του ηπειρωτικού δικαίου

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ στον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό:

- Ο ελληνικός πολιτισμός θεωρείται ο πρώτος ευρωπαϊκός πολιτισμός. Στη συνέχεια αναπτύχθηκε ο ρωμαϊκός πολιτισμός, για να δώσει τη θέση του στον χριστιανικό (βυζαντινορωμαϊκό), που άνθισε στην εποχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

- Η έννοια «πόλις»: είναι ο πρόγονος της *civic culture*. Η πόλις δεν είναι έδαφος αλλά σύνολο ατόμων. Έχει ως στόχο (Περικλής) την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και την ανάπτυξη της ατομικής προσωπικότητας. Είναι ένωση ιδιωτικών συμφερόντων (οι πολίτες έχουν απολαβές από την πόλη). Με την άμεση δημοκρατία καταργούνται τα ενδιάμεσα σώματα. Ποικιλία δικαίων (όσα οι πόλεις-κράτη).
- Ο ελληνικός πολιτισμός παρέδωσε στον ευρωπαϊκό πολιτισμό την οικουμενικότητα των σκέψεων, τον λόγο, την ελεύθερη βούληση.
- Οι αρχαίοι συγγραφείς ανακαλύφθηκαν στον δυτικό μεσαίωνα, ίσως και για τον λόγο ότι η πρόσβαση στον χριστιανισμό ήταν εφικτή μέσω των ελληνικών.

➤ BYZANTIO

- Το Βυζάντιο έχει ενσωματώσει την ελληνιστική περίοδο και τον Χριστιανισμό.
- Η Κωνσταντινούπολη, η Αλεξάνδρεια και η Αντιόχεια υπήρξαν κατά τον Μεσαίωνα (5^ο-15^ο αιώνα) το λίκνο της δημιουργίας ενός αστικού πολιτισμού.
- Ο βυζαντινός πολιτισμός επηρέασε τον δυτικό ευρωπαϊκό, πρώτα με τους «μετανάστες» που έφυγαν από το Βυζάντιο [π.χ. ο Διονύσιος Αρεοπαγίτης επηρέασε από τον Γρηγόριο τον Μέγα (που ίδρυσε μοναστήρια στην Ιταλία) μέχρι τον Δάντη].
- Έως τα μέσα του 8^{ου} αιώνα εγκαταστάθηκαν Έλληνες στη Σικελία. Έτσι τον Μεσαίωνα, έχουμε επιρροή του βυζαντινού πολιτισμού στην Ιταλία, την Ιρλανδία, την Αγγλία και τη Γαλλία (Bordeau, Toulouse, Narbonne, Marseille: π.χ. επιρροή στον Καρλομάγνο και στους διαδόχους του Louis le Pieux, Charles le Chauve, που εμπνεύστηκαν από τη δομή της βυζαντινής αυτοκρατορίας).
- Η Αναγέννηση (15^{ος}-16^{ος} αιώνας) υιοθέτησε στα Πανεπιστήμιά της τον βυζαντινό πολιτισμό και την επιστήμη (Bacon, Erasmus), ενώ επανέφερε στο προσκήνιο την ελληνική και ρωμαϊκή Αρχαιότητα. Επιρροή από: Πλήθων Γεμιστός, Βησσαρίων, Χαλκοκονδύλης, Χρυσολωράς. ΚΑΙ Εξάβιβλο του Κων/νου Αρμενόπουλου (1344).

- Συμβολή στις τέχνες και τις επιστήμες: η βυζαντινή εικονογράφηση, το εκκλησιαστικό όργανο, το υδραυλικό ρολόι, η βυζαντινή αρχιτεκτονική (π.χ. ο Άγιος Μάρκος της Βενετίας), τα μωσαϊκά της Ραβέννας. Οι ελληνικοί εκκλησιαστικοί ύμνοι μεταφράστηκαν τον 10^ο αιώνα στα λατινικά και ενσωματώθηκαν στην λειτουργία της Δυτικής Εκκλησίας.
- Το Βυζάντιο ήταν η συνέχεια του Imperium Romanum, είχε το ίδιο νομικό σύστημα και τις ίδιες νομικές αρχές. Την ώρα που στη Δύση το Δίκαιο βασιζόταν στην εκδίκηση και στην «ordalie» (οιονεί θεοδικία), το Βυζάντιο είχε υιοθετήσει τις κωδικοποιήσεις των Ρωμαίων. Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας βασιζόταν στη ρωμαϊκή παράδοση, μεταφράστηκε στα ελληνικά και αποτέλεσε τη βάση του λατινικού δικαίου: τον σχολίαζαν από τον 11^ο αιώνα στη νομική σχολή της Bologna βάσει των βυζαντινών σχολιασμών. Το Δίκαιο δεν στηρίζεται σε θεωρίες και αρχές, είναι πρακτικό και κωδικοποιημένο, και εξαγεται στις αποικίες.
- Το Βυζάντιο παρέλαβε τις ρωμαιοχριστιανικές διοικητικές δομές: κεντρικά οργανωμένη δημόσια υπαλληλία, χωρίς φεουδαρχικά ενδιάμεσα σώματα. Δημόσια λουτρά, αποχέτευση, φωτισμός των δρόμων, επαγγελματική αστυνομία, νοσοκομεία, πτωχοκομεία και ορφανοτροφεία για την αντιμετώπιση των κοινωνικών συγκρούσεων, δημόσια υπαλληλία που ήλεγχε το εμπόριο τις τιμές και εισέπραττε τους φόρους. Υπήρχαν ακόμη και τράπεζες.

- Σε αντίθεση με την δυτική απολυταρχία, η εξουσία του αυτοκράτορα περιοριζόταν από την αυτοδιοίκηση των πόλεων. Γι' αυτό και είχαμε στο Βυζάντιο το πρώτο κοινωνικό κίνημα των «ζηλωτών» τον 14^ο αιώνα.
- Ήταν λαϊκό κράτος: ο αυτοκράτορας δεν όριζε τη θρησκεία των υπηκόων: οι εβραίοι ήταν πλήρεις πολίτες, οι μουσουλμάνοι έμποροι ίδρυσαν τεμένη: δεν υπήρχε εθνικισμός και ρατσισμός. Ο κλήρος δεν έπαιξε ποτέ τον ρόλο που είχε στη Δύση ο Πάπας: η πολιτική λειτουργία του Πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη ήταν περιορισμένη και λόγω του ότι οι εθνικές εκκλησίες ήταν αυτοκέφαλες. Έτσι, η διαδικασία εκκοσμίκευσης στην Ελλάδα έγινε επομένως πολύ νωρίτερα από τη Δύση.
- Ο Διαφωτισμός (1685-1815 στη Δύση) ξεκίνησε νωρίτερα, τον 8^ο αιώνα: Φώτιος, Πορφυρογέννητος, Ψελλός, Βρυένιος, Ατταλιάτης.
- Κατά την οθωμανική κατοχή της Ελλάδας, ο ελληνικός πολιτισμός διατηρήθηκε στους Έλληνες της Διασποράς: βλ., μετά, τα Συντάγματα της Επανάστασης (1821, 1822, 1823, 1827) [Για τον φιλελεύθερο χαρακτήρα τους βλ. μελέτη Ν. Ζέρβα σε https://www.dimosiodikaio.gr/wp-content/uploads/dd/2021/1_2/dd_2021_1_2_zervas.pdf]